

VASY GÉZA
Kétféle irodalmi kultúra?

Már nyolc-tíz éves koromban lelkes olvasó voltam, s 1956-ban, elsős gimnazistaként váltam a kortárs irodalomnak is egyre szenvedélyesebb hívévé, van tehát némi tapasztalatom. S minél több lett belőle, annál természetesebbnek tartottam, hogy az én megszakítás nélkül formálódó egyéni ízlésem, rokonszenvem nem lehet egyedüli mérce: minden irodalmi értéket számon kell tartanom. Tanúja lehettem annak is, hogy a diktatúrák irodalompolitikájára jellemző az erős válogatás, s nemcsak a kortársak, hanem a klasszikusok között is. A Rákosi-kor után 1960-ban már az is eredménynek számított, hogy Adyé mellett egy olyan érettségi tétel is lehetett, amelynek *A Nyugat költői* volt a címe. Szerencsésen ezt húztam. De még egy jó évtizeddel később sem tudta számos egyetemi hallgatóm elolvasni Babits *Halálfiái* című regényét, mert még a megyei könyvtárakban sem volt mindenhol fellelhető.

A radikális válogatásnak, szembefordulásnak egyetlen elfogadható formája az, amikor egy színrelépő új irodalmi irányzat utasít el vagy akár tagad meg számos addigi értéket. Ilyenként tartjuk számon például az induló Nyugatot, ám a közhiedelemmel ellentétben e lap szerkesztői és kritikusai korántsem voltak eleve ellenségesek a korszak konzervatív íróival szemben. (De előfordult az is, hogy a *Holnap* antológiáról szigorú bírálatot közöltek.) Egy irodalmi forradalom időszakában valóban lehetséges kétféle irodalmi kultúra, történelmi távlatban azonban mindkettőnek az értékei megmaradnak. Egy időben keletkeztek például a nyugatos Ady, Babits, az avantgárd Kassák bizonyos művei, de érték szempontjából nem cáfolták egymást. S bizony a századforduló konzervatív írói sem csak selejtet írtak ezekben az években. Ekkor tehát háromféle tendencia létezett, de a legjobb művek végül is egyetlen irodalmi kultúrában kerültek egymás mellé.

De térjünk vissza a közelmúltba és a jelenbe. A huszadik század utolsó két évtizedében lépett színre a posztmodern világszemlélet és az azon alapuló irodalomfelfogás. Teoretikusai igen hamar kijelentették, hogy minden, ami tőlük különbözik: érvénytelen, következképpen értéktelen is. E felfogás hatását erősítette, hogy egy világméretű tendenciáról volt szó, de még inkább az, hogy felbomlott az európai szocialista tábor, megszűnt az a rendszer, amely a legkövetkezetesebben hirdette még a hetvenes években is, hogy megvalósítja a tökéletes társadalmat. Ekkorra sztálinista gyökereitől nagyobbbrészt már megszabadult a hivatalos irodalom-értelmezés, de még mindig csak a közéleti elkötelezettségű műveket

tartotta igazán dicséretesnek. Csak a nyolcvanas években jutottak el ahhoz a felismeréshez, hogy számukra a depolitizált irodalom a leghasznosabb, mert nem kritizálja őket. Nem esztétikai, hanem politikai okból vált lehetővé tehát az újholdas és a posztmodern szerzők támogatása. A nyolcvanas évekre az olvasáskultúra módosulása kapcsán is érdemes figyelni. Ekkorra vált világossá, hogy a televíziózás rohamos fejlődése, a kultúra, a szórakozás piacosodása egyre inkább háttérbe szorítja a szépirodalmat. A neoavantgárd és a posztmodern művek olvasási és értelmezési nehézségei viszont a kortárs irodalom híveinek tábort is megosztották. Ezt értelmezték úgy a posztmodern egyes tudósai és publicistái, hogy lám, ami nem posztmodern, az ókonzervatív, s kezdték felfedezni a hasonlóságot a századelővel, amikor az egyre inkább epigonná süllyedő népnemzeti irányzatot felváltotta a modernség forradalma. S persze őket, Adyékát sem értették meg a konzervatívok.

Mint minden új irányzat, a posztmodern is az őt közvetlenül megelőző évtizedek irodalmát szemlélte a legkritikusabban. Az 1945 előtti évtizedekből Kosztolányi Dezső, s inkább a prózaíró lett a legfontosabb mester, a század második feléből pedig Ottlik Géza és Mészöly Miklós. Az intertextualitás bűvös eszközével egyébként bárkit meg lehetett idézni, szeretettel s ironiával, gúnynyal is. A legkedvesebbek mégis azok voltak, akiknek legalább egy-két írásában az új szemlélet előzményeit lehetett felfedezni. S bár egy kis jóakarattal szinte minden jelentősebb alkotónál fellelhető a kételkedés, a kiábrándultság, a szkepszis a világ és a lét birtokbavételét, elrendezhetőségét illetően, mégis nagyon erőteljessé vált a mesterek körének leszűkítése. Vannak olyan írók, akiket érthetetlenül, de szinte teljesen el kívántak felejtetni, mint például Déry Tibort, aki pedig a posztmodern magyar prózájának kihagyhatatlan előkészítője szemléleti és poétikai szempontból is, vagy Kálnoky Lászlót, Vas Istvánt, akik a lírai nyelvnek az ötvenes évek újításai után is egyéni és hatásos változatait teremtették meg.

S vannak olyan írók is, akikről nem hallgatnak, de meg-megújuló lendülettel és elszántsággal próbálják a köztudatba bevésni, hogy nemcsak jelentéktelenek, de gyanús jelleműek is. Ha ilyesmire gondolnak, akkor elsőként mindig Németh László és Illyés Gyula válik áldozattá. Két olyan alkotó tehát, akikről már a harmincas években tudni lehetett, hogy a korszakban a legjelentősebbek közé tartoznak, s akiknek munkásságával e nemzedékből alighanem csak Szabó Lőrincé, József Attiláé, Déry Tiboré és Márai Sándoré vetekszik. A posztmodern elkötelezett híveihez sietve csatlakoztak olyanok is, akik felidézve a régi népi-urbánus vitát, elérkezettnek látták az időt, hogy az állítólagos liberális pár-

tatlanság szellemében végleg kiiktassák szellemi–irodalmi hagyományaink közül a népi írók mozgalmát, s főként két legfontosabb alkotójukat.

Miért e kitüntetetten negatív figyelem? Miért akarják kitörölni a magyar irodalmi köztudatból e két író? Módszertanilag ugyanazért, amiért a bolsevik diktatúra is támadta őket: másként gondolkodtak. De a diktátorok tudták, hogy az irodalom fontos dolog, s tisztában voltak azzal, hogy Németh és Illyés a korszak legjelentősebb s legnagyobb hatású alkotói közé tartoznak. E két íróval most is az a baj, hogy „másként gondolkoznak”, mint bírálók, akik viszont az esztétikai teljesítményt is kétségbe vonják, hirdetvén, hogy teljesen felesleges olvasni e szerzőket. Nem szakmai fórumokon igen gyakoriak az eszme-futtatások arról, hogy miért nincs rájuk szükség. S axiómaként jelentenek ki olyan dolgokat is, amelyeknek csipetnyi igazságtartalma sincsen.

Mutatóba idéznék a két író centenáriuma alkalmából készült Tamás Gáspár Miklós-cikkekből, amelyek egyaránt a Népszabadságban jelentek meg. Szerinte „Németh László könyveit nem olvassák, színműveit nem játsszák, eszméit betemette az idő. Németh László mégis velünk marad, valamilyen nehezen megmagyarázható értelemben halhatatlan. Külföldi aligha értené meg, miért is tartozik annyira hozzánk, hiszen egyetlen eleven hagyományunknak se része, az életmű pedig romlékony, jobbára elavult (...) szinte semmit nem vett észre abból, ami a huszadik századból fontosnak bizonyult (...) Vallás és filozófia iránt nem volt érzéke (...) politikában sűrűn tévedett, tanítványai nem voltak. És mégis.” E közléssor tárgyi állításaiból annyi igaz, hogy az író színműveit nem játsszák. A szerző ideológiai vágyálmait vetíti Németh Lászlóra, aki nélkül a huszadik század eszmetörténete és irodalma is csonka lenne, s akit ma is olvasnak, akiről monográfiák, sőt szakdolgozatok születnek. Akinek a kor lehetőségeihez képest messzemenően sikerült megvalósítania pályakezdésének elképzelését, hogy a magyar szellemi erők organizátorává szeretne válni. Vagyis halhatatlansága nem irracionális, hanem tényszerűen magyarázható.

Egy évvel később, 2002-ben, Illyésről megengedőbb centenáriumi elmélkedés született. Szerzőjük elismeri, hogy a *Puszták népe* és a *Petőfi* jó mű. Egyébként a bolsevikok is rendszeresen ezeket emelték ki pozitív példaként, s állították ellentétbe a későbbi alkotásokkal. Igaz, ők az 1945 előtti költészetet is elismerték. A mai bíráló szerint Illyés költészete elavult, s a „rémes *Bartók* vers”, „a borzasztó *Fáklyaláng* és a többi kurzusmunka” a jellemző. Indoklás nincs, mindent az egyéni ízlés és ellenszenv határoz meg. Pedig illene legalább az irodalmi köztudatba mélyen beépült *Bartók* ürügyén valamennyit érvelni is. Az említett dráma korántsem volt „kurzusmunka”, a történelmi érzék

teljes hiányát jelzi az ilyen állítás. Egyébként is nehéz volna az életműben ilyen szépirodalmi alkotásokat találni. Az esztétikai becsmélés, lám, átcsap jellembelire, s ez teljesebb ki: „A lázadó Illyés azonban mindig, de különösen 1945 után a hatalom embere volt, nem kompromisszumot kötött a hatalommal, hanem maga (is) volt a hatalom (...) Nem sokat számít ez már. Vacsorák Aczél Györggyel? Hát istenem.” A kijelentés azt állítja, hogy Illyés a bolsevik hatalom embere volt. Ez nem igaz. Illyés íróként, szellemi emberként volt hatalom, s ezért számolt vele a politika. S az író mint közéleti ember arra törekedett, élve ezzel a hatalmával, hogy a mindenkori politikát megpróbálja befolyásolni: törekedjen arra, hogy a magyarság alapvető gondolatai csökkenjenek.

Az elutasítás példáit, a „leleplezéseket” sajnos hosszan lehetne sorolni. Olyan jellemző eseteket is, hogy ha mégis megjelenik e szerzőknek egy könyve, a könyvterjesztés nemigen mutat érdeklődést iránta. Még az antikváriumok is ódzkodnak felvásárolni az eladásra kínált példányokat, hiszen „nem kurrens” szerzőkről van szó. Pedig egyelőre még, elvileg középiskolai tananyag, bölcsészkar vizsgaanyag Németh László és Illyés Gyula.

Az irodalmi korváltások szükségszerűek. Az utókor mindig újraértékeli az elődöket. Ám a klasszikus értékek indokolatlan leminősítése, sőt az író rágalmozása méltatlanság. Az igazi klasszikusok műveiben mindig található időszerűség, tehát korszerűség. Nem olvassák őket? Amit nem ismertettek meg az emberekkel, azt nem is szerethetik. Ám nemcsak a szűk szakmai közönséghez szóló s a társadalmi–közösségi érdeklődést elutasító irodalomtudomány s nemcsak az ezzel rokonszenvező s a nemzeti jelleget és érdeket rendre nacionalizmusnak, populizmusnak bélyegző publicisztika a vétkes, hanem a globalizmus is. A minőség elve helyett azt a gazdagodást eszményíti, amelynek célja a fogyasztó ember, akit Móriczot parafrázálva arra szólítanak fel, hogy hagyja a politikát, de ne is építkezzen.

Németh László egyik legfontosabb üzenete az utókorak az, hogy az élet szellemi értelemben vett vállalkozás. Illyés pedig azt írta „rémes” *Bartók*-versében, hogy „növeli, ki elfödi a bajt”. Egy másikat pedig azzal kezdett el, hogy „Az öngyilkosságot halasszuk ma is el”, s azzal fejezett be, hogy „A legnagyobb bátorság a remény.” Mindez konzervativizmus lenne? Ennyi konzervativizmus nélkül már nem létezne az emberiség. Ha Németh Lászlót, Illyés Gyulát és a hozzájuk hasonló alkotókat kiiktatjuk a magyar kultúrából, akkor egy falanszter rabszolgái leszünk. A piacnak ugyanis egy idő után a „posztmodern” és a „poszt-posztmodern” művekre sem lesz szüksége. A kétféle irodalmi kultúra helyét egy hozzájuk méltatlan harmadik foglalhatja el.